

2. Teoman Duralı'nın dil anlayışı ve sözlük çalışmaları üzerine bir deneme

Elife KILIÇ¹

APA: Kılıç, E. (2023). Teoman Duralı'nın dil anlayışı ve sözlük çalışmaları üzerine bir deneme. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ö13), 17-24. DOI: 10.29000/rumelide.1378996.

Öz

İnsan varoluşunu ve bilincini dille ortaya koyduğundan ve gerçekliğin ifade edilmesi, ortaya çıkması, anlaşılması dil üzerinden olduğundan, insan için dilin vazgeçilmezliği son derece aşikârdır. Bu yüzden dilin doğru kullanımı, insanla, insanın varoluşuyla, kültür yanıyla, kendi olmasıyla yakından ilişkili olduğundan, bu alanda yapılan çalışmalar son derece önemlidir. Bu çalışmada, dilin bu özelliklerine dikkat çeken, dilin insanla varoluşsal bağını felsefi görüşleriyle ortaya koyan, bunu yaparken kendi felsefi temellendirmelerini ve tanımlarını gerçekleştiren Ş. Teoman Duralı'nın dile yaklaşımı, dille ilgili temel kavram ve belirlemeleri araştırılıp ortaya konduktan sonra, onun hem sözlük çalışmaları üzerinden dile yaklaşımı hem de Türkçede felsefe-bilim alanında kavram karmaşasının önüne geçmek üzere yaptığı katkılar örneklerle ele alınacaktır. Böylece iletişim, bildirişim gibi özel kavramlar arasındaki farklılıklar ortaya konulacağı gibi dilin sadece toplumsal düzeyde değil aynı zamanda felsefe, bilim yaparken, kültürden medeniyete geçişte de önemli bir araç olduğu gösterilecektir.

Anahtar kelimeler: Dil felsefesi, sözlük, iletişim, bildirişim

An essay on Teoman Duralı's language understanding and lexical studies

Abstract

The significance of language's indispensability to humans becomes remarkably evident when considering that human existence and consciousness find expression through language, and the articulation, manifestation, and comprehension of reality are intrinsically tied to linguistic expression. As a result, the accurate utilization of language is intimately intertwined with the essence of being human, cultural nuances, and self-identity. Consequently, the scholarly endeavors pursued within this domain hold a profound scholarly significance." "In the course of this study, we investigate the linguistic approach of Ş. Teoman Duralı, a scholar who not only highlights the distinctive attributes of language but also unveils the profound existential relationship between language and human beings through his philosophical insights. In doing so, Duralı carefully constructs his own philosophical underpinnings and definitions. After precisely scrutinizing fundamental linguistic concepts and delineations, we proceed to examine Duralı's unique stance on language through his lexicographical investigations. Furthermore, we explore his noteworthy contributions aimed at untangling the intricate web of conceptual ambiguities within the realms of philosophy and science in the Turkish language. Through illustrative examples, this exploration not only unveils nuanced discrepancies between specialized terms like 'communication' and 'human communication,' but also underscores the pivotal role of language not solely within the societal domain, but also as a critical

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü (Kırklareli, Türkiye), elifekilic34@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-6610-6487 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 24.08.2023-kabul tarihi: 23.10.2023; DOI: 10.29000/rumelide.1378996]

instrument facilitating philosophical inquiry, scientific exploration, and the transition from culture to civilization.

Keywords: Philosophy of language, lexicon, communication, human communication

1. Duralı'nın dil anlayışı

İnsanın, kendi varoluşunu ortaya koyduğu biricik aracı dildir. Bu yüzden varoluşunu doğru ve eksiksiz bir şekilde ifade etmenin yolu, dilden, kavramlardan geçmektedir. Birçok alan ve araştırmada dil önemlidir, ancak özellikle felsefe alanında filozofun işi kavramlarla iş yapmak olduğu için burada dil daha da önemli bir yerde durmaktadır. Bu sebeple, kavramların doğru ve yerinde kullanımı, düşüncelerin gelişmesi ve doğru bir şekilde ortaya konması için şarttır.

Dilin hem insan için önemini hem de felsefe için doğru kullanımının vazgeçilmezliğini bize gösteren filozoflardan birisi de Ş. Teoman Duralı'dır. Varoluşun, kimliğin, kültürün ve yapılan felsefenin dille olan zorunlu bağı gösteren ve bu konuda son derece hassas olan Duralı, gerek dil felsefesi yaklaşımında gerekse de felsefe alanında verdiği eserlerde dil hassasiyetini her zaman sürdürmüştür. Felsefedeki inşa süreci dille gerçekleştiğinden doğru anlamı vermek, doğru çerçeveyi kurmak, dili iyi kullanmaktan geçmektedir. Teoman Duralı da bu gaye ile dilin önemini bizlere yaptığı çalışmalarda göstermiş ve felsefenin bir görevinin de kavram araştırması yapmak (Duralı, 1986, s. 79) olduğunu vurgulamıştır. Öyleyse iyi bir filozof, kavram araştırmasını yaparak, kavramlar arası ilişkileri doğru bir şekilde ortaya koymalıdır. Çünkü dilin felsefe ve bilimde doğru kullanımı arttıkça hem dil zenginleşecek hem de düşünme dünyamızın sınırları genişleyecektir. Seyit Coşkun'un da belirttiği gibi dil insan için yaratıcı ve oluşturucu özelliklere sahiptir.

"... dil sadece düşüncelerimizi ilettiğimiz bir alet veya kendisiyle varolanı resmettiğimiz bir araç ya da sıkıldığımızda istediğimizde kendisinden vazgeçebileceğimiz bir oyun değil daha kökensel biçimde varoluşsal olarak kendisiyle yapışık olduğumuz kendisi aracılığıyla kişiliğimizi ve kendimizi bulduğumuz, kısaca özbilincimizi kazandığımız ve dünyamızı kurduğumuz yaratıcı ve oluşturucu bir etkinliktir." (Coşkun, 2014, s. 91)

Felsefe yapmanın zemini dildir, hatta genel olarak bilim ve kültürü de buna eklemek gerekmektedir. Düşünme, ilk olarak dille dışa vurulduğundan filozof, bilim adamının çıkış noktasını dili oluşturmaktadır. Anadilinde düşünüp yazan, deneyimlerini, terimlerini ondan üreten filozof-bilim adamı, özgünlüğünü burada yakalamaktadır (Duralı, 2013, Sözbaşı, s. 14). Dolayısıyla dil ve felsefe, beraber gelişip zenginleştiğinden düşünür, esas olarak kendi dilini doğru kullanmayı ana mesele edinmelidir. Demek ki dil, hem bireysel varoluşumuzun hem de toplumsal, kültürel varoluş ve devamlılığımızın garantisidir.

Edebiyat, kültür ve sanatta özellikle yaratıcılığın zengin bir şekilde kullanıldığı diller, klasik dil olma vasfı kazanıp uzun süre ve çoğu toplumda baskın dil olur. Felsefe, bilim ve edebiyat, kullanılan dili zengin bir dil, klasik bir dil yapma yolunda önemli alanlardır. İyi filozof, dilin olanaklarını bilir ve dili iyi kullanarak varlık dünyasıyla ilişkisini zengin bir düşünme sistemiyle ortaya koyup o dili geliştirir. Dilin bu kullanımı, düşünce dünyası ile beraber işlediğinden, dil ve düşünce ancak beraber ilerleyebilir. Hatta düşüncede yaratıcılığı arttırmanın yolu, dili iyi kullanmaktan geçmektedir.

Düşünce, kültür, kimlik bakımından toplumlarının devamlılığı için dilin önemini vurgulayan düşünürlerden biri olan Teoman Duralı, felsefe çalışmalarını yaparken dille ilgili çalışmalara da ayrı bir yer vermiştir. Çünkü felsefe-bilim çalışmalarının önemi kadar hatta daha fazla şekilde dille ilgili

meseleler de değerlendirilmelidir. Teoman Duralı'nın deyişle, “Felsefe-bilimin en önemli özelliklerinden biri yöntem, diğeriyse dilidir. Aristoteles'in tek başına oluşturmuş bulunduğu felsefe-bilim tarifini, yöntem anlayışı ile dili -terim dağarını-, kendisinden üç bin yıl sonra, bugün hala önemli ölçüde kullanmaktayız.” (Duralı, 2013, Sözbaşı, s. 15). Duralı, felsefe-bilim çalışmalarında sistematik yaklaşımıyla Aristoteles'i kurucu olarak gördüğü gibi birçok alanda terimleri de onun kazandırdığı fikrindedir. Duralı'nın dil anlayışını ortaya koyarken de felsefe-bilim bakışı yine karşımıza çıkar. Yani onun dil anlayışı da felsefe-bilim görüşüyle ilişkilidir. Peki Türkçe bu terimlere ne kadar vâkıftır? Duralı'ya göre, medeniyete sahip olmada önemli olan felsefe-bilimin terim dağarına Türkçe kısmen dahi olsa sahiptir (Duralı, 2013, Sözbaşı, s. 15). Hatta Türkçenin bir taraftan doğu kültür ve medeniyetlerinin dillerinden etkilenmesi diğer yandan batı dillerinden de yararlanarak belli bir ölçüye kadar beslenmesi bu zenginliği arttırmıştır. Türkiye'nin bulunduğu coğrafya da bu zenginliği arttırıcı rol oynamaktadır. Fakat bu etkilerin fazla olması, dile zarar vermeye de yol açabilir. Son dönemlerde bu sorun, Öz Türkçe kullanmak isteyip dilden çoğu kelimeyi atmak isteyenler ile Türkçenin diğer dillerden sahip olduğu kelimeleri zenginlik olarak yorumlayanlar arasında sürüp gitmektedir. Bu sorun özellikle felsefe ve bilim alanlarında bazen kavram karmaşasına sebep olmaktadır. Bu sebeple, bu alanlarda yazılan sözlükler, kavram karmaşasının önüne geçmek için önemli atılımlardır. Bu sorunun bir boyutu da tercüme çalışmalarında terimlere karşı hangi kelimenin kullanılacağını doğru bir şekilde belirlemektir. Görüldüğü kadar basit olmayan bu sorun, kelimelerin sahip olduğu anlamlardan kaynaklanmakta, özellikle de felsefe gibi üst düzey teorik çalışmalarda anlam kaymalarına ve yanlış anlaşılmalara sebep olmaktadır. Bu sorun diğer canlılarda karşımıza çıkmaz çünkü ancak insan üst düzey bilinç ve düşünmeye sahiptir. Bu nedenle insan bir yandan bu durumun zenginliğini yaşarken diğer yandan karmaşalarını yaşamaktadır.

“Birey olarak kişi, görüldüğü gibi, bir dirim-ruh-toplum karmaşasıdır. ... Toplumsallık, çok geniş bir yelpâze şeklinde kendini gösterir:... Bu yelpâzenin birinci kıvrımını da dil oluşturur” (Duralı, 2013, s. 23).

Hatta Duralı, Aristoteles'e atıfla söz (*logos*)'ü üretip kendi ihtiyaçları doğrultusunda kullanabilen tek canlı insandır (Duralı, 2013, s. 23) der. *Logos* kavramı, Yunanca konuşma, açıklama, akıl, tanım gibi anlamlara gelir, iç düşüncenin ifade edildiği söz, iç düşüncenin veya aklın kendisi demektir (Peters, 2004, s. 208). Burada *logosun* hem söz hem de akıl anlamlarını taşıması ilginçtir.

Duralı dil felsefesiyle ilgili çalışmalarında önemli bazı belirlenimlerde bulunmuştur. Bunlardan biri de iletişim konusudur. Burada düşünürün canlılar ve insan arasındaki iletişim farklılığına bakmamız, insanın düşüncelerini nasıl dille anlatan ve mana yaratan bir canlı olduğunu daha iyi anlamamızı sağlar. Canlılar arasındaki genel anlaşma iletişim olarak adlandırılırken, bu canlılardan insanın diğer insanlarla kurduğu iletişimi bildirişim olarak ayırt etmek gerekir. Duralı, bunu öğeler arasındaki etkileşim, canlılar düzlemindeki iletişim, insan düzlemindeki de bildirişim olarak sınıflayıp tanımlamakta ve bildirişimin de kendi içinde yatay ve dikey olmak üzere ikiye ayrıldığını (Duralı, 2013, s. 33) bildirmektedir. Onun bu belirlenimleri özellikle sanat, bilim, felsefe yaparken iletişimin çok üst düzeyinde kullandığı kavramları ve manaları daha anlaşılır kılmaktadır.

Ben nasıl bildirişime girer? Teoman Duralı bunu şu şekilde açıklamaktadır; insan, *ben*'i kendini sürekli durumlarda bulur, durumlar benzeşse de her durum biriciktir. Dolayısıyla insanın kendini hem kendine hem de başkalarına anlatıp aktarabilmesi, içinde bulunduğu durumun biricikliğini bozmasıyla mümkündür. Bu yüzden de biricik olan durumun benzerlerini bulmak zorundadır. Bulunmazsa bildirişime olmaz. Demek ki bildirişime, benzeştikleri varsayılan biricik olan durumlar arasında köprülerin kurulmasıyla mümkündür. Bu bildirişime köprülerinin başta geleni sözlü kavramlı dil'dir.

Sözlü kavramlı dil, bildirişmenin esasıdır (Duralı, 2013, s. 25). Bir toplum-kültür varlığı olan insan, ilişkide bulunmak zorundadır ve bu yüzden kendi kurduğu ilişkiler ağı yani bildirişmeyi sağlamak zorundadır. Gerçekliklerle karşılaşarak bunları anlayan ve bunları dimağında değerlendiren insan, bunlara anlam atfetmiş ve bu gerçekleri de semboller yoluyla tespit etmiştir. Bu sembolleri, farklı işaretlerle anlatan insanın kendine has en iyi anlatım biçimi sözlü kavramlı dildir (Duralı, 2013, s. 30). Çünkü düşünceler, dille ete kemiğe bürünür (Duralı, 2013, s. 31) Sözlü kavramlı dil, belirli bir kültürün birinci derecede taşıyıcısı ve anlatımıdır. Dil bu yüzden, kültür mirası olarak görülmelidir. Demek ki bir dilin değişmesi, kültür mirasının da başkalaşması demektir (Duralı, 2013, s. 33). Birindeki olumlu veya olumsuz düşünceler, diğerini de benzer şekilde etkilemektedir. Öyleyse, burada dildeki yozlaşma kültürü, kültürdeki yozlaşma da dildekini etkileyecektir.

Varlık konuşmayla ortaya çıkar, diyen Duralı, sözü belirli bir anlamı dile getirmek amacıyla belli biçimde birleştirilmiş seslerden meydana gelir şeklinde (Duralı, 2010a, s. 65) tanımlamaktadır. Dimağın, varlığı ete kemiğe büründürdüğü değer sözdür (Duralı, 2010a, s. 66). Sözün oluşumu başlangıçta tesadüfi olsa da daha sonra anadilinde kullanan herkese kendini benimsetir ve sözler taşıdığı anlam esası bakımından kavramlardan beslenirler (Duralı, 2010a, s. 65). Kavramların tanımına bakıldığında ise düşünür, kavramı hakikat âlemini oluşturan varlığın karşılığı ve izdüşümü olarak açıklamaktadır (Duralı, 2010a, s. 66). Dolayısıyla dil, hakikat ve varlık birbirine bağlı öğelerdir ve denebilir ki hakikat dilde varlığı açığa çıkarır.

Dil ve düşünme arasında da bağ kuran Duralı düşünmeyi şu şekilde tanımlamaktadır: “Gerçeklik dünyasında karşılaşılan olaylar yahut varolanlar ile hakikat âleminden kavram arasında zaman ile mekân çerçevesinde aklın-mantığın kılavuzluğunda bağlantı kurup yürütme işi düşünmedir.” (Duralı, 2010, s. 15) Düşünme ve bundan düşünce üretme dil olayıdır, dilsiz düşünülemez, hayat dille kaimdir ve dil hep hatırlamalar dizisi, çağrışımlar silsilesidir (Duralı, 2010, s. 15). Çünkü karşılaştığımız her şey bir anlam barındırarak hafızada yerini alır ve gerektiğinde çağrışımla geri çağrılır. Ludwig Wittgenstein benzer şekilde dünya, dil ve düşünme arasındaki ilişkiyi *Tractatus Logico-Philosophicus adlı* eserinde “Dilimin sınırları, dünyanın sınırlarını imler.” (Wittgenstein, 2006, s. 133) şeklinde vurgulamaktadır. Bu inşa ettiğimiz hakikatin sınırının dille nasıl kesiştiğini ve gerçekliği dil üzerinden anladığımızı göstermektedir. Yani bu dilin önermelerinin dünya nesnelere gönderme yapması, olgusal dilin sınırları olması, dünya nesnelere üzerine konuşmasıdır (Çakmak, 1997, s. 145). Felsefe, Wittgenstein için olgusal düşünceleri inceleyen ve eleştiren bir etkinlik olarak (Çakmak, 1997, s. 146) konumlanır. Burada tabii filozofun olgusal dille, bilimsel ifadeleri kast ettiğini unutmamak gerekir. Fakat filozof için ilginç olan nokta *Tractatus* eserinde felsefenin dil ve dünya arasındaki bağı söylemeye çalıştığı için anlam dışına taşmasıdır (Çakmak, 1997, s. 147). Çünkü ona göre anlamlı olan bilimsel olandır, onun dışındaki ifadeler anlam dışı veya anlamsızdır. Fakat tabii ki dil gerçeklikle sınırlı kalmadığından etik, metafizik, din ve sanat gibi birçok alanda ifadelere sahiptir. Dolayısıyla hakikat, sadece gerçekliğe veya algılanabilir olana indirgenemez. İnsanın hem gerçekliği hem de hakikati vardır. Demek ki insan gerçekliği seyrederek (Yunanca *theoria*), tefekkür ederek gerçekliğin bağrında olan hakikati keşfeder (Duralı, 2010, s. 14). Hakikatin en bariz temsili de düşünürün göre kavramlardır. Çünkü bu kavramlar zikredildiği gibi hakikatin eşiği olup zaman ve mekân dışıdır (Duralı, 2010, s. 14-15). Anlaşılmaktadır ki insan, gerçeklikle avunmayarak, onu aşarak hakikati keşfeder.

Bireyin ve toplumun duygu ile düşünme ufku dil çizer diyen Duralı, dil yoksa duygu ile düşüncenin de olamayacağını, dili mahvedilmiş bir toplum-kültürün günlerinin sayılı olacağını ifade eder (Duralı, 2010, s. 107). Burada bazı sözler, yani fikirler dışında kalan düşünceleri ifade eden sözler, tasavvur yüklü olup toplumun, kültürün resimli tarihini oluşturmaktadır (Duralı, 2010, s. 107). Bu tasavvur yüklü sözler

ile insanlar ortak tarih ve kültürde buluşurlar, dolayısıyla bu ortak geçmiş tasavvuru taşıyan dil olduğundan, buradaki tahribat toplumun da geleceğini tehlikeye atmaktadır.

Dil, kültürle bu kadar yakın ilişkiliyken, insanın da gelişimini etkilemekte hatta belirlemektedir. “Beşer, sözle insanlaşır.” (Duralı, 2013, s. 42) diyen Duralı, sözle insanın, kendisi ile dünyayı anlamlandırıldığını (Duralı, 2013, s. 42) düşünmektedir. Demek ki kendine has olan dil sayesinde insan, gerçek anlamda insan olmayı başarmaktadır. Medeniyet ve kültür, ister doğrudan olsun isterse de dolaylı bir şekilde dille ilişkilidir. İnsan, dil ve kültür, biri olmadan diğeri düşünülemeyen gerçekliklerdir (Duralı, 2013 s. 46). Dolayısıyla dil ve kültür insanın kendini gerçekleştirmesine yol açarken, varoluşunu doğru düşüncelerle ortaya koyması ise dili doğru kullanıma bağlıdır.

Birbirleriyle ilişki halinde bulunmak zorunda olan insanlar, bunu özellikle dille becerirler. Ahlâk düzeninde yaşayıp dille bildiren insanların yapıp ettikleri her şey ortaya koydukları ürünlerin hepsi kültürü oluşturur. Burada kültür, doğadan devşirilen ham maddeleri farklı mamullere dönüştürme süreçleri ve bunların sonucu olması bakımından doğadışı bir ortamdır (Duralı, 2010, s. 96). Bu doğadışı yapıp etmeler, anlam dünyası insanı diğer canlılardan ayıran ve medeniyet inşa etmesini sağlayan temel etkidir. Kültür, insan gruplarının belirli inançlar etrafında tutarlı şekilde bir araya geldiği inançlar bütünü olduğundan ve bunun üst yapısını da medeniyet oluşturduğundan (Çapku, 2022, s. 13) kültürlerin medeniyetleşme süreçlerinde dilin merkezi rolü göz ardı edilemez. Böylece insan dil sayesinde, felsefe, bilim, sanat yaparak beşerlikten insanlığa geçmiş ve kendini kültürel olarak ortaya koymuştur.

Dil, toplumun ortak duyuş ile düşünüşünün en açık, en özlü ifadesidir. Öyleyse, bir toplumun ortak duyuşu ile düşünüşü sekteye uğratmak istenildiğinde, günlük bildirişmelerin yanında, okuma ile yazma, öğretim ile öğrenim görevlerini de yerine getiren anadilin bozulması yahut daha da kötüsü ortadan kaldırılması gerekir. Dilde ifadesini bulan genel inanç-duyuş-biliş düzeni çerçevesi, bir iki nesillik zaman zarfında kaybolup gider (Duralı, 2013, s. 24). Böylece dil, bir yaşam tarzını, insan kavrayışını, dünya görüşünü taşıyıp aktardığına göre, onun ölümü, özgün, kendine has bir anlayışın, bir zihniyetin de ortadan kalkması, dolayısıyla insanlığın fakirleşmesi (Duralı, 2013, s. 24) anlamına gelir. Peki insan ve dil arasındaki ilişki nedir? Kişi dille varoluşunu nasıl ortaya koyar? Teoman Duralı'nın deyişiyle...

“Kendini soyutlayarak düşünmek dille olur. Kendini soyutlayarak düşünen insan, 'ben'ini inşa eder. O, 'ben'ıyla hareket eder, davranır, tavır alır, sever, öfkelenir, kıskanır, öğrenir, öğretir, hastalanır, ıstırap çeker, rüyâ ile hülyâ görür ve nihâyet ölümü bekler yahut ondan kaçınmanın yollarını arar durur.” (Duralı, 2013, s. 25)

Teoman Duralı, dilin, insanın varoluşunu, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde ortaya koyması için gerekli olduğunu bildiğinden çalışmalarında özellikle Türkçeyi doğru kullanmaya ehemmiyet göstermiştir. Bunu hem dil bilgisi kurallarına olan dikkatinden hem de felsefe ve bilimde terim kullanımındaki hassasiyetinden anlamaktayız. Almanca, İngilizce, Fransızca, İtalyanca, Latince, Yunanca, Rusça, Malayca, Felemenkçe gibi birçok dili iyi düzeyde bildiği halde eserlerini kendi dilinde yazmayı tercih etmesi de bunun bir başka göstergesidir.

2. Duralı'nın sözlük çalışmaları

Teoman Duralı'nın dile, kültüre ve bunların insanla olan ilişkisine yaklaşımına kısaca baktıktan sonra onun dile verdiği önemin bir sonucu olarak yaptığı önemli çalışmalardan biri olan *Kutadgubilig Türkçenin Felsefe-Bilim Sözlüğü* isimli eserine daha yakından bakılacaktır. Ona göre, belli bir terim dağırının tespiti ve dökümlenişi, bir felsefe-bilim geleneğinin oluşturulmasında atılan ilk ve hayati

Adres
RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi
Osmanağa Mahallesi, Mürver Çiçeği Sokak, No:14/8
Kadıköy - İSTANBUL / TÜRKİYE 34714
e-posta: editor@rumelide.com
tel: +90 505 7958124, +90 216 773 0 616

Address
RumeliDE Journal of Language and Literature Studies
Osmanağa Mahallesi, Mürver Çiçeği Sokak, No:14/8
Kadıköy - ISTANBUL / TURKEY 34714
e-mail: editor@rumelide.com,
phone: +90 505 7958124, +90 216 773 0 616

adımdır (Duralı, 2013, Sözbashi, s. 15). Bu söz, bize felsefe çalışmalarında, felsefe sözlüklerinin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. O, bu gaye ile *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Dergisi'nde* peyderpey felsefe-bilim alanına özgü terimleri yazmıştır. Daha sonra buradaki çalışmaları ayrı bir basım olarak A-D harfleri arası Felsefe-bilim Sözlüğü olarak yayımlanmıştır. Eser sadece bu terimleri ele almamakta özellikle Duralı'nın dile dair değerlendirmeleri ve tanımlamaları, dilin kültür ve kimlikle ilişkisi gibi tartışmaları, ayrıca Türkçenin dilbilgisiyle ilgili bazı mülâhazaları da içerdiğinden burada dil felsefesi ile ilgili görüşlerini gördüğümüzü söylemek mümkündür. Çünkü dile yaklaşımını, dilin toplum, kültür ve insanla ilişkisini felsefi temellendirmelerle verirken kullandığı yeni kavramlar ile kendi felsefi görüşlerini de oluşturmuştur. Bu yüzden mezkur eser, bir düşünürün dil yaklaşımına örnek teşkil ettiği gibi Türkçede önemli bir felsefe-bilim sözlüğü olma vasfına da sahiptir.

Duralı'nın *Kutadgubilig Türkçenin Felsefe-Bilim Sözlüğü* adlı eseri, diğer sözlüklerde karşımıza çıkmayan şekilde kültür ve dilin oluşum ve önemini, bunun insanla ilişkisinin felsefi alt yapısını ve Türkçe dilinin bazı dil bilgisi kurallarını içermektedir. Bunların yanı sıra özellikle sözlüğün amacı, felsefe-bilim terimlerini açıklamaktır. Duralı bu eserini ortaya koyarken, kendine has üslubu ile felsefi düşüncesini yansıtan şekilde yapmıştır. Bu gaye ile o araz, Aristoteles, atom, beyin, ay, coğrafya, çeviri gibi çok farklı kavramları açıklamaktadır. Öncelikle bu kavramların Almanca, Fransızca, İngilizce, Arapça, Latince, Yunanca gibi anlamlarını verip daha sonra bu terimleri ayrıntılı şekilde anlatmaktadır. Burada maddelerin uzunluğu değişmektedir. Örneğin, elli sayfa tutan Çin bilgeliği maddesi gibi bazı maddeler, çok uzun yazılırken bazıları daha kısa şekilde yazılmıştır. Burada Duralı, maddeler arasında bilgi miktarında farklılık olduğunu, yabancı olduğu konularda güvenilir kaynaklardan derlenip yazılan maddelerin kısa, diğer maddelerin ise telif yazıldığından daha uzun olduğunu vurgulamaktadır (Duralı, 2013, Sözbashi, s. 16). Dolayısıyla düşünürün, felsefe-bilim kavramlarını anlattığı bu eser, sadece bir felsefe sözlüğü değil, aynı zamanda dil ve kültürü, bunların insanla ilişkisini, insan için önemini, felsefi görüşüyle beraber sunduğu felsefi bir eser olarak da yorumlanabilir.

Felsefe sözlüğü çalışmaları, sadece basit bir felsefe sözlüğü işlevi görmez. Yani bu eserler, araştırmacıya sadece o terimlerle ilgili basit bir bilgi sunumu yapmazlar. Felsefe sözlüğü, tıpkı Teoman Duralı'nın diğer çalışmalarında karşımıza çıktığı gibi bir felsefe yapma tarzı olarak da kabul edilmelidir. Tabii ki kavramın farklı dillerde anlamları, genel kullanımıyla ilgili açıklamaları içerir, ancak bunun yanında iyi yazılan felsefe sözlükleri, aynı zamanda bize yazarın bakış açısını, kavramları kendi felsefesiyle yoğurma tarzını da göstermektedir. Ayrıca Teoman Duralı'nın, sözlük ve terim çalışmalarında kendi dilimizden felsefe terimleri bulup kullanması ve düşünce dünyamızı geliştirmenin yolunun aynı zamanda dille ilgili çalışmalardan geçtiğinin farkında olup buna göre çalışmalar yapması, onun bu çalışmalardaki ayırıcı yönünü teşkil etmektedir.

Duralı, özellikle dil hassasiyetiyle bazı kavramların felsefede ince ayrımlarını da yapmıştır. Böylece kavramların anlam karmaşası ortadan kalktığı gibi özellikle terimlerin son derece önemli olduğu bilim ve felsefe gibi alanlarda yanlış kullanımların da önüne geçerek yanlış anlaşılmalara gidermektedir. Bunlardan bazıları dimağ-beyin, şüphe-kuşku, iletişim-bildirişim, hayat-yaşam kavramlarıdır. Örneğin hayat ve yaşamı aynı anlamda kullansak da o aralarındaki farklılığı felsefi temellendirme ile yapmıştır. Yaşamın ortamı ona göre gerçeklik iken hayatınki ise gerçekliğin yanında hakikattir. İnsana has yaşama çeşidi hayattır (Duralı, 1998, s. 13). Felsefede çokça kullanılan kuşku kavramını psikolojik temelli olduğunu düşündüğünden, yerine daha akıl temelli olan şüphe kavramını tercih etmek gerektiğini söyler ki bu ince ayrımlarında haklı olduğu kabul edilmelidir. Çünkü kavramlar tezahür yüküdür ve yanlış anlaşılmalara durumunda taşıdığı anlam ve tezahür de kaybolmaktadır.

Sonuç ve değerlendirme

Teoman Duralı felsefe-bilim, biyoloji felsefesi gibi alanlarla beraber dil, medeniyet, kültür, tarih gibi konularla da ilgilenen ve esas kaygısı insanı hem biyolojik hem de manevi (düşünsel) olarak anlama çabası olan bir düşünürdür. Onun bu alanlarla ilgili çalışmaları hem kendi kültür ve tarihini kavramaya hem de dünyada etkin olan küresel medeniyeti anlamaya götürmüştür. Bu araştırmaları ile özellikle küreselleşme karşısında kültürlerin, dilin yok olma tehlikesinin farkında olmuş ve bu alanlarda hem çeşitli diller öğrenmiş, hem de dil felsefesi konusuyla ilgilenerek dille ilgili sorunlara çözüm denemeleri sunmuştur. O aynı zamanda, bu çalışmalarında kültür, medeniyet ve bilime bakışını özgün yaklaşımıyla ele alırken, bu kültürün insanı olduğunu da unutmadan Türkçede felsefe yapmanın, Türkçeyi doğru kullanmanın önemini yazdığı eserlerle ortaya koymuştur. Böylece Duralı'nın dile verdiği önemi gerek yazdığı felsefe metinlerinde gerekse de sözlük çalışmasında görmekteyiz.

Dili kültürün taşıyıcısı, bireyin kendi dimağını ortaya koymasının yolu hatta gerçekliği anlatan ve zaman zaman onu aşan bir araç olarak gören Duralı, insanın varoluşunu ortaya koymasında ve bunu sürdürmesinde dilin zorunlu olduğuna işaret etmiştir. Bu yüzden kültür ve dille ilgili sorunlar, insanın kültürel varoşunu da tehlikeye atar. Felsefenin genel aklın hem komutanı hem de gardiyanı olduğunu söyleyen Albert Schweitzer, özellikle felsefenin asıl olarak kültürü sorun etmesi gerektiğini vurgular (Schweitzer, 1994, s. 114-115). İşte bu sorunların farkında olan Duralı, kültür ve dile önem vererek ağırlığı buraya vermenin şart olduğunu düşünmüş, çalışmalarıyla ve ortaya koyduğu dil yaklaşımıyla bu noktaya dikkat çekmiştir.

Duralı felsefe ve bilimle ilgili görüşlerini geliştirirken kendi görüşlerinden yola çıkarak bir terimler sözlüğünün yazılmasına ihtiyaç duymuş ve *Kutadgubilig Türkçenin Felsefe-Bilim Sözlüğü* eserini yazmıştır. Duralı özelinde görüldüğü gibi felsefe sözlükleri, sadece sözlük olarak değerlendirilmemelidir. Bunlar bir felsefe yapma tarzı örneği olarak da görülmeli ve bu eserlerin özellikle ortak dil kullanımı açısından da felsefeciler arasında kullanımını kolaylaştırma niteliğine sahip olduğu unutulmamalıdır. Teoman Duralı'nın çalışmalarında, felsefe sözlüklerinin felsefe yapma tarzının nasıl olduğunu gösterdiğini, felsefe dili oluşturmada önemini ve özgünlüğü nasıl yakaladığını görmekteyiz. Ne yazık ki bu çalışmaları yapmak, çok meşakkatli olduğundan, bir kişinin altından kalkamayacağı kadar büyük bir yüküdür ve Duralı'nın sözlük çalışması da bu sebeple yarım kalmıştır. Bu çalışmaların hem tamamlanması, hem de örnek alınıp başka eserlerin üretilmesi, bizlerin gayret ve özverili çalışmalarına bağlıdır.

Kaynakça

- Çakmak, C. (1997). Wittgenstein'da Dil ve Felsefe ilişkisi. *Felsefe Arkivi*, 30, 141–151.
- Çapku, A. (2022). Şaban Teoman Duralı Düşüncesinde Temel Meseleler. *Temaşa Felsefe Dergisi*, 17, 5–16.
- Coşkun, S. (2014). Dil-Düşünce ve Dünya İlişkisi Bakımından Öznellik, Bireysellik ve Kimlik. *Kaygı*, 23, 87–102.
- Duralı, Ş. T. (1986). Çıkışı, Gelişmesi, Anlamca Sınırları. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, 76–99.
- Duralı, Ş. T. (1998). *Felsefe-Bilime Giriş*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Duralı, Ş. T. (2010a). *Aklın Anatomisi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Duralı, Ş. T. (2010b). *Omurgasızlaştırılmış Türklük*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Duralı, Ş. T. (2013). *Kutadgubilig Türkçenin Felsefe-Bilim Sözlüğü*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

- Wittgenstein, L. (2006). *Tractatus Logico-Philosophicus* (Oruç Aruoba (çev.)). İstanbul: Metis Yayınları.
- Peters, F. E. . (2004). *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü* (Hakkı Hünler (çev. ve haz.)). (4 b.). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Schweitzer, A. (1994). *Kültürün Çöküşünde Felsefenin Rolü*. (çev. Atilla Erdemli). *Felsefe Arkivi*, 29, 109-115.